

MATERINSTVO IN MATERIALNOST

Andreja TRDINA

Univerza v Mariboru, Fakulteta za turizem, Cesta prvih borcev 36, 8250 Brežice, Slovenija
e-mail: andreja.trdina@um.si

Ana PODLOGAR KUNSTELJ

Zalaznikova 20, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: ana.podlogar@gmail.com

Maruša PUŠNIK

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: marusa.pusnik@fdv.uni-lj.si

IZVLEČEK

Članek obravnava prakse materinstva kot razredne prakse in vlogo potrošnje v času materinstva. Uporabljamo metodo poglobljenih pol strukturiranih intervjujev z mamicami na različnih družbenih položajih in z razlikami v višini pridobljenega kulturnega kapitala. V empirični študiji raziskujemo razlike v razrednih praksah materinstva in ponazorimo, kako se skozi vsakdanje skrbi, izbire in prakse, ki se konkretno vežejo na materinstvo, vršijo simbolna razmejevanja med njimi. Ugotavljamo, da imajo matere z majhnimi otroki, ki pripadajo različnim družbenim razredom, različne vzorce družbenega okusa in kulturne potrošnje, kar se kaže v njihovih različnih življenjskih stilih.

Ključne besede: potrošnja, okus, razred, materinstvo, diskurzi o materinstvu, vsakdanje življenje

MATERNITÀ E MATERIALITÀ

SINTESI

L'articolo tratta le pratiche materne dal punto di vista della pratica di classe e il ruolo del consumo durante la maternità. Il metodo usato è quello delle approfondite interviste semistrutturate con madri di varie posizioni sociali e con diverse quantità di capitale culturale acquisito. Nello studio empirico stiamo esplorando le differenze nelle pratiche di classe della maternità e spieghiamo come, attraverso le preoccupazioni, le scelte e le pratiche quotidiane che riguardano specificamente la maternità, viene prodotta la differenziazione simbolica tra di loro. Possiamo notare che le madri con figli piccoli appartenenti a diverse classi sociali hanno diversi modelli di gusto sociale e consumo culturale e ciò si riflette nei loro diversi stili di vita.

Parole chiave: consumo, gusto, classe, maternità, dibattito sulla maternità, vita quotidiana

UVOD

V preteklih letih so predvsem feministične študije obudile raziskovalni interes za materialne pogoje materinstva ter prepraševanja družbenih konstrukcij materinstva v okviru neoliberalnih ideologij (glej npr. Lareau, 2002; Littler, 2013; McRobbie, 2013). V svojih prizadevanjih se tako kritično soočajo s teorijami pozne modernosti, ki poudarjajo osvoboditev od struktur v postindustrijskih družbah, kar naj bi omogočalo refleksivno izgrajevanje subjektov z neskončnimi možnostmi in izbirami. Toda individualizacija kot taka ne pomeni niti upada družbene regulacije subjektivnih življenjskih potoke niti izenačitve družbenih neenakosti, temveč gre zgolj za nov način družbenosti, ki deluje neposredno na posameznika. Izhajajoč iz tovrstne problematizacije teze o refleksivnosti in individualizaciji življenjskih potoke, številne študije danes poudarjajo signifikantno vlogo razreda in spola tudi v organizaciji sodobnega starševstva. To, kako družbena neenakost in z njo razred ostajata ključen princip v strukturiranju priložnosti in identitet, ki so na voljo posameznikom, naslavlja tudi naš prispevek z navezavo na prakse materinjenja.

Konkretno članek tematizira prakse materinstva kot razredne prakse in vlogo potrošnje v času materinstva, ko prakse in okuse mamic obravnava v kontekstu konstruiranja in reproduciranja razrednih razlik v družbi. V besedilu razumemo razred kot interakcijski dosežek in izhajamo iz predpostavke, da so prakse materinjenja danes podobno kot ostale prakse vsakdanjega življenja tesno vpete v vzpostavljane distinkcij in s tem v družbeno razlikovanje. Empirična študija temelji na poglobljenih pol strukturiranih intervjujih z mamicami na različnih družbenih položajih in z razlikami v višini pridobljenega kulturnega kapitala, da bi skicirali razlike v razrednih praksah materinstva in ponazorili, kako se skozi vsakdanje skrbi, izbire in prakse, ki se konkretno vežejo na materinstvo, vršijo simbolna razmejevanja med njimi. S primerjavo med materialno in formalno estetiko, izkazovanjem materializma in idealizma ter lokalnim in svetovljanskim okusom tako proučujemo, kako razlike v kulturnem kapitalu mamic informatork strukturirajo vzorce okusov, ter predpostavljamo, da imajo matere z majhnimi otroki, ki pripadajo različnim družbenim razredom, različne vzorce družbenega okusa in kulturne potrošnje, kar se kaže v njihovih različnih življenjskih stilih. Pokažemo torej na signifikantnost praks materinjenja kot pomembnega polja za konstrukcijo in vzdrževanje razrednih delitev.

Potrošnja v času materinstva v veliki meri obvladujejo miti in diskurzi o materinstvu in prav prek potrošnih

praks se reproducirajo tudi razredne delitve. Odnos med družbenim položajem in kulturnimi praksami ter okusom je kompleksen. S pomočjo historično specifičnega razumevanja kulturnega kapitala je mogoče tudi v družbah, kjer so meje med razredi šibke (na primer v Sloveniji), ugotavljati jasno ločene razredno-kulturne formacije, pravita Luthar in Kurdija (2011, 982). V sodobni družbi družbene razlike med razredi ne povzročajo ekstremnih razlik v potrošnji, kot so jih v preteklosti. Danes so razredne razlike v potrošnji, ki je namenjena za otroka, subtilnejše in njihovo raziskovanje iz tega razloga zahtevnejše. Večina dosedanjih študij, ki so naslavljal zvezo med kulturnimi okusi oz. praksami in razredom na primeru materinstva, se je primarno ukvarjala zgolj z objektiviranimi okusi in praksami – na primer, kako se razred odraža in reproducira skozi izvenšolske aktivnosti (Vincent in Ball, 2007) ali izbiri otroških igrac (Williams, 2006). Toda v sodobnih okoliščinah, ko fragmentacija in notranja diferenciacija kulturne ponudbe dramatično zamegljujeta nekdanje ustaljene kulturne hierarhije, postaja objektiviran kulturni kapital razmeroma šibek mehanizem razrednega razmejevanja, poudarja Holt (1998, 5). Strategije simbolnega razlikovanja tako danes ne gre razumeti v prvi vrsti skozi analizo določene deklarirane in objektivizirane kulturne izbire ali prakse, temveč v osmišljanju le-teh. Za to pa je treba poznati interpretativne oz. konceptualne logike, ki stojijo za preferencami in praksami ter jih osmišljajo. Skladno s tem nas v tem prispevku ne zanimajo kulturne prakse ali preference mamic same po sebi, pač pa racionalnosti, ki te prakse in okuse utemeljujejo. Pri tem se naslanjamo na novejšje študije potrošnje, ki se ukvarjajo z vlogo simbolnega razlikovanja v razrednih odnosih in izhajajo iz kritične posvojitve Bourdieueve teorije o družbeni funkciji okusa (npr. Holt, 1998).

RAZRED(NE) STRATEGIJE IN MATERINSTVO: PRIMERNE SKRBI, PRAVE IZBIRE IN USTREZNE KOMPETENCE

Lutharjeva (2014, 11) pravi, da čeprav je v sodobnih družbah manj ritualne diferenciacije med statusnimi skupinami, kultura še vedno (čeprav bolj kompleksno in manj očitno) signalizira razredno pripadnost, pomaga ohranjati razredne razlike in pogojuje življenjske priložnosti. Bourdieu meni, da so kulturne preference družbeno funkcionalne in imajo ključno vlogo v razredni reprodukciji sodobnih družb (v Luthar in Kurdija, 2011, 893). Za Bourdieuja je okus označevalec družbenega razreda in posebnega razrednega habitusa (Luthar, 2002, 249).¹ »Okus kvalificira in kvalificira tudi tistega, ki kla-

1 Bourdieu definira habitus kot posameznikov »sistem internaliziranih dispozicij«, ki ga oblikujejo družbeni pogoji, v katerih se posameznik nahaja (Škerlep, 1998, 35). Habitus proizvaja načine razumevanj sveta in delovanja v njem, ki so razmeroma pogosti pri članih kateregakoli družbenega razreda, in je torej neke vrste »razredno nezavedno« (Bennett et al., 2012, 268–269). Habitus je temeljna struktura, ki se manifestira skozi oblike življenjsko-stilnih praks. Konkretizacija posameznikovega življenjskega stila pa se kaže skozi mrežo okusov. Okus – zmožnost in sposobnost za izbiro in pridobivanje (materialno ali simbolno) določenih objektov ali praks – je generativna formula življenjskega stila (Bourdieu v Kurdija, 2000, 57).

sificira» (Bourdieu, 1984, 6). Mi smo kvalificirani prek svojih klasifikacij in klasificiramo druge prek njihovih. Sodbe o okusu pa vedno vključujejo predstavo o nas samih in poskušajo kvalificirati in soditi o okusu drugih. Preference do določene hrane, počitnic, televizijske oddaje so indikatorji razrednega okusa (Luthar, 2002, 249). S tem, ko mamice trdijo, kaj potrebujejo za otroka, je to vedno sodba o tem, »kako naj bi živeli« in »kaj je prav«.

Po mnenju pristašev teze o omnivornosti in univornosti zveza med visokim razrednim položajem in potrošnjo visoke kulture, ki jo utemeljuje Bourdieu, ne velja več (Luthar in Kurdiya, 2011, 989). »*Za kulturno potrošnjo elit je značilna večvrstnost (omnivornost), za nižje sloje pa enostranskost (univornost) kulturne potrošnje in okusa*« (Luthar, 2014, 70). Zagovorniki tega pristopa pravijo, da smo v sodobnosti priča preoblikovanju Bourdieujevega modela, ki temelji na dvojnosti med visoko in nizko kulturo, v model potrošnje, ki je strukturiran na osnovi razlikovanja med omnivornimi potrošniki z več akumuliranega kulturnega kapitala in statusom (ti potrošniki konzumirajo raznovrstno kulturo in črpajo tako iz popularne kot iz visoke kulture) ter univornimi potrošniki z manj akumuliranega kulturnega kapitala in z nizkim statusom (ki so v svoji kulturni potrošnji bolj enostavni, preprosti in konzumirajo predvsem komercialno popularno kulturo) (prim. Luthar, 2014, 71).

Holt (1997, 101) pravi, da potrošnja visoke kulture ni v jedru Bourdieujeve teorije, pač pa gre le za posebno instanco delovanja teorije okusa in razreda v specifičnih historičnih okoliščinah. Holt (1998, 1) tako opisuje šest dimenzij okusa, na osnovi katerega razlikuje informatorje z več oz. manj kulturnega kapitala: (1) materialna proti formalni estetiki, (2) materializem proti idealizmu, (3) skupnostna proti individualna oblika potrošniške subjektivitete, (4) referenčna proti kritični interpretaciji, (5) lokalni proti svetovljanski okus, (6) avtotelične vs. samoizpolnjujoče prostočasne dejavnosti. Te dimenzije okusa predstavljajo nekakšno nadaljevanje najpomembnejše empirične ugotovitve, ki podpira Bourdieujevo teorijo, in sicer, da omnivori z veliko kulturnega kapitala rajši in bolj pogosto trošijo širši spekter tako popularne kot visoke kulture, kot univori z manj kulturnega kapitala. Ker morajo ljudje z več akumuliranega kulturnega kapitala uspešno sodelovati v različnih socialnih okoljih, imajo razvit bolj raznolik okus. Da bi vse to razumeli, moramo razred torej definirati kot sistematičen in rutiniran dosežek, ki se performativno ustvarja prek praks v vsakdanjem delovanju. Vsako naše delovanje je pravzaprav klasifikacijsko delovanje. Vsakdanje izbire in interakcije (izbira prijateljev in partnerja, potrošne prakse, estetske in politične izbire) lahko torej razumemo kot mikropolitne prakse distinkcije, prek katerih se razredne razlike ne samo izražajo, pač pa konstituirajo.

Collins (1992) ključno vlogo v produkciji statusa pripiše prav ženskam. Po njegovem te opravljajo t. i. »Goffmanovsko delo« (Collins, 1992, 214) uprizarjanja razrednih simbolov v prizadevanju za pretvorbo ekonomskih resursov v razredni status prek uprizarjanja okusov. Dejavnosti žensk tako umešča primarno v sfero statusne produkcije, s tem ko vlogo žensk definira kot »*produkcijo in potrošnjo statusnih simbolov*« (Collins, 1992, 228). Z obdobjem materinstva se tako ženski odpre povsem novo polje uprizarjanja razrednih distinkcij.

Goodwinova in Huppatzova (2010, 83) pravita, da se prek vsakdanjih potrošnih praks materinstva razred producira in reproducira. Materinske prakse so prakse razreda in mame tako nenehno participirajo v procesu izgradnje razrednih delitev in identitete. Otrok odraža kulturni kapital, materialni in socialni status svojih staršev ter hkrati deluje kot ventil za potrošniške želje svojih staršev, kar se kaže v nakupovanju, npr. boljših znamk oblek za otroka (čeprav otrok tega še ni sposoben ceniti/razumeti). S takšno vrsto potrošnje želijo mame narediti vtis na svojo socialno mrežo ter izkazati svoj prestižni ekonomski položaj. Drug pomembnejši razlog pa je, da s takšnim nakupom želi pokazati drugim, kako skrbna in predana mama je (Dedeoglu, 2006, 296). Dedeoglujeva, ki raziskuje potrošne prakse materinstva na primeru turških mam, opisuje izobraženo »dobro mamo«² srednjega razreda z velikimi ambicijami za svoje otroke. Kot pravi Dedeoglujeva (2006, 301), te želijo narediti »super otroka«, ki je odličnega zdravja, pameten, talentiran, ima najboljšo izobrazbo, skratka ima oz. naredi najboljše od vsega možnega. Za to je potrebna čista in urejena hiša; vsa hrana in pijača, igrače ter vsa ostala otroška oprema morajo biti naravne, brez umetnih primesi in vedno čista. Obremenjene so s sestavinami hrane; vsa hrana mora biti eko, organska, sveža in naravna. Otroke oblačijo v oblačila iz kvalitetnega bombaža in kupujejo ortopedske čevlje, ki morajo biti nujno tudi lepi na pogled. Veliko razpravljajo o primernosti in kakovosti igračk, ki so izbrane tako, da otrok ob njih razvija svoje spretnosti, potencialne, kreativnost, samostojnost. Pretirano se ukvarjajo z vsem, kar je povezano z »dobrim« materinstvom in potrošnimi praksami za doseg cilja – narediti svojega »super otroka« (Dedeoglu, 2006, 298). »Super otrok« je odraz socialnega in ekonomskega statusa mame in sredstvo za primerjavo z drugimi oz. sredstvo za vzpostavljanje superiornega odnosa (Dedeoglu, 2006, 307).

O razredno specifičnih razlikah v kulturni logiki otrokove vzgoje, ki opredeljujejo distinktivne starševske stile, piše tudi Lareau (2002, 772). V svoji etnografski študiji ugotavlja, da starši srednjega razreda poudarjajo »usmerjeno kultivacijo« (namerna in stalna prizade-

2 Pravi, da »dobra mama« postavlja nekakšen normativ za biti mama. »Dobra mama« je fokusirana na otroka in svoj dom. Interese, želje in potrebe svojih otrok postavlja pred svoje lastne. Skrbi za otrokove čustvene, logistične, socialne, ekonomske in intelektualne potrebe in mu je vedno na voljo, hkrati daje vse svoje potrebe in želje na stran, brez da bi se počutila izčrpana. Za materinstvo se sklepa, da je to glavni cilj in izpolnitev želja vsake ženske (Dedeoglu, 2006, 298).

vanja za vzgojo otrokovih kognitivnih in socialnih veščin), s tem ko otroka vpišejo na številne aktivnosti, ki dominirajo družinskemu življenju in terjajo precejšnje delo staršev, medtem ko vzgojne strategije delavskega razreda nasprotno temeljijo na »dosežku naravne rasti«. Ti starši verjamejo, da bodo njihovi otroci rasli in uspeli, v kolikor jim zagotovijo ljubezen, hrano in varnost, ne fokusirajo pa se na razvoj otrokovih posebnih talentov ter prostočasne aktivnosti prepuščajo otrokom samim. Podobno v kasnejši študiji ugotavljata tudi Vincent in Ball (2007) o pomembni vlogi izvenšolskih aktivnosti (tako kreativnih in športnih), ki jih te imajo v starševskih strategijah razredne reprodukcije kot neke vrste »uvajanje v legitimno kulturo in priprava na akademske dosežke« (Vincent in Ball, 2007, 1074). Prepoznavata občutek nujnosti in odgovornosti, ki ju starši čutijo glede razvoja svojega otroka, in iz tega razredno specifična vključevanja/napore staršev. Zaključujeta (Vincent in Ball, 2007, 1062), da so izvenšolske dejavnosti odziv na tesnobo in občutek odgovornosti, ki ju doživlja srednji razred, ko se poskuša upreti »strahu pred padcem« in narediti srednje-razrednega otroka v družbenem okolju, kjer se razredna reprodukcija zdi vedno bolj negotova.

MEDIIRANA MATERINSTVA IN POGAJANJA O SODOBNIH KULTURNIH KONSTRUKCIJAH 'DOBRE'/'SLABE' MAME

V današnji zahodni družbi se materinstvo konstruira prek potrošnje, kjer mame tudi vlagajo v estetizacijo in seksualizacijo sebe kot objekta bolj kot kdaj koli prej. Nov način materinjenja je dosegel vzpon z »mamico za pojest« (*yummy mummy*), ki je kulturna konstrukcija sodobne »dobre mame«, pravita Goodwinova in Huppertzova (2010, 85–86; glej tudi Littler, 2013). Sodobna »dobra mama« je ženska srednjega razreda, ki uspešno utelesi izgled in seksualnost, hkrati pa v načinu vzgoje oz. starševstva skuša posnemati višji razred. Nasproti nje se postavlja delno »drugo« mamo, »mamo umazanko« (*slummy mummy*), ki je svoje telo po porodu zapustila, je pretežka, lena in neženstvena. Ta kategorija črpa moč iz sramotenja in patologizacije materinstva nižjih razredov kot oblike »neuspele ženskosti« (Allen in Osgood, 2009). Mame producirajo in reproducirajo razredne razlike, identitete in socialne zveze prek vsakodnevnih interakcij in potrošnih praks (Goodwin in Huppertz, 2010, 85–86). Prek jasno vzpostavljajoče se dihotomije dveh mam (*yummy/slummy*) se vidi, da nižji razred ne bo nikoli dosegel pričakovanj srednjega razreda. Kot pravi Skeggs (2004, 170), nikoli ne bodo znali kupiti pravih stvari, imeti pravega odnosa, prava telesa in pravega okusa. Tudi ko gre za materinstvo in načine materinjenja. Projekti sebstva in procesi individualizacije so namreč sami po sebi bistveno omejeni, s tem ko so pogojeni s (kulturnim in ekonomskim) kapitalom posameznika.

Simbolna razmejevanja mamic se v njihovem vsakdanjem življenju ne dogajajo v izolaciji, pač pa se napajajo na že obstoječih diskurzih in kulturnih konstrukcijah ženskosti in materinstva, tudi na omenjenih izključujočih kategorijah mame umazanke in mame za pojest. Sodobno starševstvo je namreč umeščeno v mrežo disciplinirajočih diskurzov in imperativov, ki regulirajo identitete s tem, ko ponujajo opredelitve 'dobrega' starševstva ter 'pravih' oz. 'ustreznih' izbir, kot da bi bile možnosti za to vsem enako dostopne. Ključno vlogo pri tem imajo artikulacije materinstva v popularni kulturi in medijih, še posebej *celebrity* diskurz. *Celebrity* kultura je postala primarno sredstvo, v kateri se ženske mamice postavljajo na ogled, kategorizirajo, so presoane in pozicionirane s strani drugih. *Celebrity* diskurz gre torej obravnavati kot »disciplinirajoče polje, znotraj katerega se družbene vrednote in moralo nenehno prevprašuje in potrjuje« (Tyler in Bennett, 2010, 390).

V tem kontekstu Allen in drugi (2015) denimo osvetlujejo pomen medijskih podob slavnih pri izražanju in prepoznavi širših skrbi v zvezi z ženskostjo, materinstvom in družinskim življenjem v okviru politik varčevanja v britanskem okolju. Na konkretnih primerih Kate Middleton, Kim Kardashian in Beyonce analizirajo, kako mediirane '*celebrity*' nosečnosti in materinstva postajajo pomembno orodje v konstrukciji moralnega univerzuuma sodobne britanske družbe prek oblikovanja normativnih idej o tem, kateri načini materinstva se vrednotijo in kaj v času 'krize' ni sprejemljivo (Allen et al, 2015, 920). Poudarjajo, da so nosečnosti in materinstva slavnih kolektivne kulturne izkušnje, podvržene pogledu, ki zasebne zadeve pretvarja v javne zadeve, in da prav vzpon družbenih medijev v sodobni medijski krajini kolektivno potrošnje tovrstnih podob in nadzor nad telesi mater še intenzivira (Allen et al, 2015, 911).

Disciplinirajoče subjektne pozicije, ki jih materam ponuja popularna kultura danes, so potemtakem prežete pravzaprav z razrednimi diskurzi, ki oblikujejo normativne ideje o 'dobrih' in 'slabih' materah. McRobbiejeva (2013) trdi, da medijsko bombardiranje s podobami premožnih mamic, ki uživajo v svojem razkošnem življenjskem stilu, uvaja nove oblike potrošniškega hedonizma v sicer težko delo materinjenja in odvrta pozornost od spolnih in razrednih neenakosti v družbi. Še več, ta paliativni učinek po njenem v svoji različici kapljanja navzdol po družbeni lestvici (vključujoč rutine igralnih zmenkov, posedanja v kavarnah in jogging vozičkov) vzpostavlja nove norme srednjerazredne hegemonije, v soočenju s katero se manj privilegirane družine počutijo inferiorne ali neustrezne, pogosto tudi z občutki krivde, da se ne trudijo dovolj. Kar je bil v viktorijanski dobi visok moralni nivo materinskega državljanstva, se zdaj ponovno postavlja kot nič manj moralistično igrišče življenjskega sloga in potrošniške kulture, ki temelji na mladih ženskah, ki sprejemajo 'prave' odločitve in 'ustrezen' način življenja, trdi McRobbiejeva (2013).

Miti, ki jih je kultura nakopičila okoli institucije materinstva,³ so tako neke vrste maska, kar ima usodne posledice za dojemanja materinstva v kulturi in za dojemanje in izkušnjo mater samih (Kristan, 2005, 192). Družbeno konstruirana mati sama sebe potemtakem presoja glede na obstoječe mite o materinstvu in oblikuje svoja dejanja tako, da bi jim čim bolj ustregla (Mojškerc, 2007, 375–376). Izhajajoč iz tega izhodišča Perrier (2012) denimo preučuje pogajanja mater srednjega razreda z dominantnimi disciplinirajočimi diskurzi in v svoji študiji opozarja na kompleksnost njihovih izkušenj, ki se kaže v ambivalentnem odnosu do normativne 'usmerjene kulture' otrok in v njihovih dvomih glede presežnega poudarka na izobraževanju otrok.

EMPIRIČNA ŠTUDIJA: RAZREDNI HABITUS IN MATERINJENJE

V svoji študiji izhajamo s stališča, da razlika med razredi obstaja ne samo zaradi razlike v ekonomskem kapitalu, pač pa tudi zaradi neenake distribucije kulturnega kapitala ali »simbolnega bogastva«. Z analizo polstrukturiranih intervjujev,⁴ ki smo jih opravile v obdobju marec–april 2015 s šestimi mamicami na različnih družbenih položajih (glej tabelo 1), bomo skušale odgovoriti na vprašanje, kako razredni habitus strukturira potrošne prakse v času materinstva in ali se potrošne navade in utemeljevanje izbire/praks mladih mamic razlikuje glede na količino kulturnega kapitala, merjenega z družinskim ozadjem (izobrazbo/poklicem očeta), torej z utelešenim kulturnim kapitalom v obliki dolgotrajnih dispozicij uma in telesa na eni strani, in doseženo izobrazbo samih mamic oz. kulturnim kapitalom v institucionalizirani obliki na drugi strani. Družino in šolo gre namreč razumeti kot primarna družbena dejavnika v procesih prisvajanja in prenosa kulturnega kapitala, ki pa sami po sebi terjajo precejšnjo investicijo časa. Tema primarnima dejavnikoma Holt (1998, 7) po zgledu Bourdieujevih naslednikov dodaja tudi poklicno kulturo kot pomembno področje akulturacije posameznika.

Če izhajamo iz teze, da se danes distinkcije čedalje bolj premeščajo na polje vsakdanjega življenja in potrošnje nasploh, se z vstopom v materinstvo posameznici dodatno odpre povsem novo polje simbolnega razmejevanja, ki pa je prav v zgodnjem materinstvu še posebej intenzivno tudi zaradi omenjenih oblastnih diskurzov, ki nalagajo, kako biti dobra mati. Izbor mamic z majhnimi otroki kot enot analize se za tovrstno študijo vsaj iz tega razloga zdi obetaven. Starostna variabilnost izpraševank je minimalna oziroma je skorajda ni, vendar smo namesto izbrale takšno enotno skupino, da bi ugotovile, kako se v približno enaki starostni skupini mamic v tridesetih letih, ki dandanes v Sloveniji predstavljajo dominantno skupino mamic z majhnimi otroki, utelešajo razredne razlike in kako so njihove prakse materinjenja povezane s potrošnjo. Pri tem pa se zavedamo dveh omejitev, da tudi takšna starostna nevariabilnost lahko vpliva na premajhne razlike v stališčih in da nam omenjeni polstrukturirani intervjuji služijo bolj za identifikacijo relevantnih tem in za sondiranje terena razrednih praks in potrošnje kot pa za ocenjevanje splošnosti obsega tega specifičnega pojava v slovenski družbi. Rezultate, zbrane na izbranem vzorcu, torej uporabljamo bolj kot prikaz specifičnih diskurzivnih mehanizmov razrednega razslojevanja v času materinjenja in ne za posploševanje na splošno slovensko populacijo mladih mamic. Zanimalo nas bo torej, ali ima potrošnja v času zgodnjega materinstva razredno osnovo in kako deluje neekonomsko premoženje, se pravi kulturni kapital, pri konstruiranju in reproduciranju družbenih neenakosti v obdobju zgodnjega materinstva.

Materialna proti formalni estetiki: o izbirah mamic

Clarke (2004, 71) pravi, da je pomembnost stvari (izdelkov in storitev) neločljivo povezana z načinom konstrukcije materinstva oz. s tem, kako ženske delujejo kot mame. Okus posameznega razreda se kaže v odnosu do materialne kulture. Okus tistih z manj akumuliranega kulturnega kapitala se kaže predvsem v izbirah tega, kar

3 Po Oakleyvi (2000, 199) mit o materinstvu vsebuje tri splošno sprejete trditve, ki skupaj sestavljajo zaprt krog: ženska mora biti mati, mati potrebuje otroka, otrok potrebuje mater. Myra Macdonald (v Pušnik et al., 2000, 394) je na podlagi analiz medijskih reprezentacij podobe ženskosti razdelila v štiri ključne mite: mit ženske kot enigme in grožnje, mit ženske kot skrbne in ljubeče osebe, mit ženske kot seksualnega objekta, mit ženske kot telesa (Macdonald, 1995). Za našo raziskavo sta najpomembnejša teza o mitu ženske kot skrbne in ljubeče osebe in mit ženske kot enigme in grožnje. Osrednja podoba mita o ženski kot skrbni in ljubeči osebi je namreč prav mati in gospodinja, ki se nesebično in požrtvovalno razdaja za vse okoli sebe ter daje ljubezni in skrbi za druge prednost pred užitkom. Tudi ta lik lahko povežemo z likom iz krščanstva. »Idealizacija materinstva v podobi Device Marije predstavlja ljubezen do drugih, samožrtvovanje, usmiljenost, pripravljenost pomagati vsem kot nujno značilnost delovanja žensk« (Jogan, 2001, 127). Omenjeni mit se je skozi zgodovino spreminjal v mnoge različice, vendar pa je v svojem bistvu ostal enak. Mediji od devetdesetih let naprej namreč prikazujejo materinstvo tudi v povezavi s seksualnostjo in kariero. Ne samo da zmore »super ženska« vse to dobro povezovati, temveč ji poleg tega uspe skrbeti še za svoje zdravje, prosti čas in zunanji izgled (ibid.). Mita o ženski kot skrbni in ljubeči osebi ter o ženski kot enigmi in grožnji se lahko kompleksno prepletata. Poleg njene zaščitniške in materinske pozicije je menda »materinski nagon« tisti, ki jo žene v napadalnost in jo ovija v skrivnostnost (Pušnik et al., 2000, 395).

4 Intervjuji so bili opravljeni na domu intervjuvank, v povprečju so trajali med 40 in 50 minut. Vprašanja so zajemala 5 sklopov: demografija, preživljanje prostega časa in življenjski stil, prakse nakupovanja, odnosi ter vprašanja, vezana na materinski mit. Ker se habitus posameznika izraža tudi skozi način govora, naglas, kompleksnost stavčnih struktur ipd., smo naredili dobesečne transkripte. Iz njih je razvidno, kako mamice z manj kulturnega kapitala odgovarjajo s kratkimi odgovori in v preprostih stavkih (pogosto smo njihove odgovore morali spodbujati z več podvprašanji), medtem ko mamice z več kulturnega kapitala uporabljajo bolj zapletene stavčne strukture in na vprašanja podajajo daljše, kompleksnejše odgovore.

Tabela 1: Seznam intervjuvank z demografskimi podatki

mamica	starost	stan	izobrazba/poklic očeta	izobrazba	poklic	dohodek gospodinjstva
Mateja	32 let	mama samohranilka	srednja poklicna /avtoličar	srednja poklicna	frizerka	do 1.500
Ula	33 let	zunajzakonska skupnost	srednja poklicna /avtomehaničar	srednja poklicna	poslovna sekretarka	do 1.500
Marjeta	31 let	zunajzakonska skupnost	gim. maturant /komercialist	univ. dipl. pedagoginja	vzgojiteljica	1.500-3.000
Polona	31 let	poročena	srednja/ekonomist	univ. dipl. prof. razrednega pouka	učiteljica	1.500-3.000
Karmen	33 let	zunajzakonska skupnost	univerzitetna/poslovodja	dr. zakonske družinske terapije	psihologinja v rehabilitaciji	nad 3.000
Majda	35 let	poročena	univerzitetna./dipl. strojnik	univ. dipl. ekonomistka	produktni vodja za finančne analize	nad 3.000

je funkcionalno oziroma praktično. Nenehna skrb za praktične vidike materialne eksistence se po Bourdieuju (1984, 375) ukorenini v okusu za nujnost. Za stvari, ki so pomembne v vsakodnevni življenjski rutini (pohištvo, hrana, oblačila; sem lahko uvrstimo tudi igrače in otroško opremo), tiste z manj akumuliranega kulturnega kapitala vodi želja po pragmatičnih rešitvah, glavna karakteristika stvari mora biti uporabnost, poudarja se torej vsebino pred obliko, čutno pred intelektualnim (na primer pohištvo mora biti udobno, funkcionalno, trpežno in nezahtevno za vzdrževanje). Tudi za tiste z več akumuliranega kulturnega kapitala sta trpežnost in udobnost pomembni, vendar je to le osnovni kriterij za izbiro. Okus tistih z višjim kulturnim kapitalom izraža odmik od uporabnosti, ker jo ima za samoumevno. Okus tako postane možnost za samoizražanje in za ustvarjanje subjektivitete (Holt, 1998, 8). Lahko bi rekli, da so tukaj mame posebna kategorija, saj so vse mame v raziskavi, ne glede na stopnjo kulturnega kapitala, rekle, da za svoje otroke kupujejo udobna in praktična oblačila, primerna za otroško igro, ki dopuščajo nemoteno gibanje. Razlika med tistimi z več akumuliranega kulturnega kapitala in tistimi z manj akumuliranega kulturnega kapitala je nekoliko bolj subtilna. Zdi se, da se predvsem mame z manj akumuliranega kulturnega kapitala bolj ukvarjajo s tem, da so njihovi otroci lepo oblečeni oz. predvsem, da niso strgani. Ko se z mamico Ulo, ki smo jo uvrstile v nižji razred z manj pridobljenega kulturnega kapitala, pogovarjamo o tem, ali kupuje za svoje otroke samo nova oblačila ali si oblačila sposoja, oziroma kakšen odnos ima do ponošenih oblačil in ali bi jo motilo, če bi njeni otroci nosili ponošena oblačila, nam pove:

Ja, zato ker otroci ne ponosijo tok, da bi bilo ponošeno. Kar pa je ponošenega, pa jima itak ne dam, če mi kdo da. Tko da, rada imam, da sta otroka lepo

oblečena, da nista muckasta, strgana. /.../ všeč mi je, če so otroci zrihtani. No ja, vsi ... no, ampak, ja, sovražim mucke na hlačah, na pajkicah. Tega ne prenesem, tako da, strgana tudi ne bosta moja dva okoli hodila (Ula, 33 let, starost otrok 6 in 5 let).

Odgovor mame razkriva, da ji je pomembno, da sta otroka lepo oblečena. Čeprav nima veliko ekonomskih sredstev in vzame tudi stvari iz »druge roke«, vedno pogleda, da oblačila niso preveč uničena. Čeprav tudi vse ostale mame pravijo, da jim je pomembna predvsem funkcionalnost in udobnost oblačil, se ostalim ne zdi pomembno izpostaviti to, da otroci nimajo strganih oblačil, saj jim je to samoumevno. Pri nakupovanju in potrošnji oblačil se lepo pokaže tudi želja mamic po uprizarjanju statusa in distinkcij. Prav na vmesnih ali srednjih položajih družbenega prostora so strategije distinkcije še posebej pomembne, saj je tam nedoločnost oz. nejasnost zveze med praksami in družbenimi položaji največja, piše Bourdieu (1987, 12). Srednji razredi se torej najmočneje ukvarjajo s kulturnimi distinkcijami in dobičkom, ki jim ga te prinašajo. Marjeta, mamica, ki jo glede na kulturni in ekonomski kapital lahko uvrščamo v srednji razred, na primer posebej pogleda, da otroka lepše obleče, ko gre kam na obisk:

Ja, se mi zdi kar fajn, če ga bolj zrihtaš (smeh). Nekam, ko greš redko, se mi zdi sploh pomembno, da ga lepo oblečeš. Sploh zdaj, ko gremo v službo na obisk ... Edino, ko greš k Maji, ko se vidimo večkrat pač ... (Marjeta, 31 let, starost otroka 10 mesecev).

Trdimo, da gre pri tem za statusne zahteve, ki se skozi konkretne interakcije performativno vzpostavljajo. Gre za neke vrste razkazovalno potrošnjo oz. oblike uprizarjanja sebstva, skozi katere akterji poskušajo

konstruirati svojo družbeno identiteto. Preko primerne obleke in opreme za otroka se tako posameznica strateško uprizarja z namenom potrjevanje lastne vrednosti in statusa v razmerju do drugih. Kulturne izbire nas pozicionirajo: nam in drugim povedo, kdo smo, in za nas in druge opredelijo, kdo nismo. Razporedi nas med »vrste« ljudi. In čeprav se vse te vrste kažejo kot nekaj »naravnega«, pa imajo v celoti opraviti z organizacijo družbenega (Bennett in drugi, 2012, 266).

Ključna razlika med mamami z manj akumuliranega kulturnega kapitala in tistimi z več akumuliranega kulturnega kapitala se v naši študiji izkaže predvsem v potrošnji hrane in načinu prehranjevanja. Toš in Malnar (2002, 89) v svoj raziskavi pravita, da je skrb za telo in zdravje v Sloveniji poleg družine ena temeljnih vrednot. Izbrane mlade mamice veliko razmišljajo o prehranjevanju svoje družine. Prehranjevanje in skrb za svoje telo, predvsem pa skrb za otroke, je izjemno močno prežeta z zdravjem (glej tudi Kamin in Tivadar, 2003, 891–982). Mamici Majda in Karmen (obe imata visoko izobrazbo in več akumuliranega kulturnega kapitala) dajeta načinu prehranjevanja velik poudarek. Mamica Majda pravi, da je zanjo in njeno družino pomembno, da jedo zdravo in predvsem ekološko pridelano hrano. Tak način prehranjevanja je glavna tema pogovorov doma. Majda peče svoj kruh, svojega zelenjavnega vrta sicer nima, vendar dobiva domačo zelenjavo od svoje mame. Česar ne dobi od mame, kupi najraje na ekološki tržnici, če to ni mogoče, pa na navadni. Sicer prizna, da na hrano veliko bolj pazi ona kot pa mož. Najbolj je pazljiva pri prehrani svojih otrok:

Jaz ful insistiram, da otroka jesta, recimo, ne vem, če hočeta pašteto, nimamo paštete. Jaz rečem, da nimamo. Ali pa, če hočeta, ne vem, amm ..., čipse, pa te stvari, itak nikoli ne jesta. Aaamm ... bomboni pa sladkarije, ne, ammm ..., ampak, recimo, ne vem, včeraj sta jedla sladoled. Ni tako zdaj, da ne smeta nič, ampak rajši jima ponudim nekaj, kar je manj. Na primer, čokolado, če hočeta kaj sladkega, imamo uno čokolado, ne vem, temno, no a veš, 70 % kakava. Potem pa dam košček čokolade te rajši kakor, ali pa ne vem ... Navadni kakav sem zamenjala z unim takim temnim, ta pravim. Pa cvetni prah jima dajem za jesti, pa, še ne vem, kokosovo olje jima dam zraven v kakav, tako malo uturim, itak ne bi jedla vsega tega, a veš ... (Majda, 35 let, starost otrok 4 in 5 let).

Kot pravi Lutharjeva (1998, 249), sodbe o okusu vedno vključujejo predstavo o nas samih in poskušajo klasificirati in soditi o okusu drugih. Tudi mamica Karmen želi, da se čim bolj zdravo in ekološko prehranjujejo. Pri prehrani svoje družine pazi na poreklo, veliko domačih stvari dobi od svoje družine. Tudi pri sladkanju je pozorna, da sladkarij ni preveč in na to opozori tudi dedke in babice, ko je hči v varstvu. Najbolj pazljiva je pri sladkanju z lizikami in bomboni:

Ja, a veš, katere stvari, lizike, tisto jaz rečem: Kaj je to? Živ cukr, to pri nas ne jemo. In prav, ok, in pač (smeh), pa tiste, kaj so gumijasti uni cukri, kaj so že, na videz, tako te gledajo, tako, da če imajo kaj kakšen kinder jajček, kinder te fore, ali pa kakšen piškot ali, ne vem, vitaminčki Pikovit in enga na dan, jupi, in to je cel ... Mislim ne moreš verjeti (smeh). Ni tako, da bi ji prepovedali, sam, kar se zmenimo, je dosti, to da ni (Karmen, 33 let, starost otroka 4 leta).

Bourdieu (v Kamin in Tivadar, 2014, 169) pravi, da se dispozicija habitusa najbolje razkriva skozi način, kako ljudje skrbijo za svoje telo, in skozi odnos, ki ga imajo do njega. Družbene vloge, ki jih imamo in jih živimo, ter izkušnje, ki smo jih pridobili, se kažejo v telesu. Barva kože, oblika, frizura, drža, način hoje, govora, gestikulacije, psihična in fizična kondicija telesa, vse to so kazalniki tega, kako posameznik skrbi za svoje telo in v kakšni formi je. Utelešen kulturni kapital razkriva, kakšen odnos imajo mame do svojega telesa in kako skrbijo zanj in na kakšen način mame skrbijo za telesa svojih otrok. Mami z več akumuliranega kulturnega kapitala, kot sta Karmen in Majda, na svoje telo bolj pazita z zdravim načinom prehranjevanja, predvsem z odpovedovanjem vsemu sladkemu. Pokaže se, da imajo mamice v našem vzorcu, ki pripadajo višjemu razredu, več virov, s katerimi razpolagajo na področju zdravja, več vlagajo v svoje telo in telesa svojih otrok, prevzemajo več individualne odgovornosti za svoje zdravje in zdravje svojih otrok in partnerja. To ugotavljata tudi že Kamin in Tivadar (2014, 25). Pokaže se, da z izobrazbo, predvsem z institucionaliziranim kulturnim kapitalom, v ospredje stopa skrb zase, za dobro počutje in zdravje. Starc in Pušnik (2014, 25) trdita, da mamice z višjo izobrazbo vidijo svoje telo kot projekt, za katerega je treba skrbeti, medtem ko srednje in nižje izobraženi svoja telesa uporabljajo in včasih tudi zlorabljajo za to, da bi z njim nekaj dosegli. V habitusu višjega razreda je telo obravnavano kot cilj sam po sebi. Tako je večji poudarek na notranjem funkcioniranju telesa kot organizma, kar pogosto vodi v makrobiotično kulturo zdravja ali celo k pojmovanju telesa kot telesa na ogled za druge. Skrb za kultiviranje telesa med pripadniki višjega razreda pogosto vključuje asketsko treznost in dietetično strogost (Starc in Pušnik, 2014, 191).

Mame z nižjo izobrazbo in manj akumuliranega kulturnega kapitala v našem vzorcu tudi pazijo na to, kaj njihovi otroci jedo, vendar jih v načinu prehranjevanja vodijo bolj pragmatične rešitve. Trudijo se sicer, da jedo čim bolj zdravo in ekološko pridelano hrano, vendar hrane ne kupujejo na (eko)tržnicah, ampak tudi v hipermarketih, nekje spotoma. V to torej ne vlagajo dodatnega truda in napora. Tudi kar se tiče sladkanja in uživanja hitre hrane niso tako rigidne in stroge. Vedno pa pogledajo, da otroci jedo bolj zdravo hrano kot one same. Ob vprašanju, kaj ji je najbolj pomembno pri nakupovanju hrane, mamica Ula (33 let, starost otrok 6 in

5 let) odgovarja: *Ammm, da je dobra*. Pri izbiri trgovine za nakupovanje špecerije jo prav tako vodi predvsem načelo praktičnosti:

Odvisno, kaj rabim, pa kaj mi je tisti trenutek blizu, mislim aaa ... Čisto odvisno, kaj rabim. Zdaj, če rabim kakšno malenkost, grem čez cesto v trgovino, v Mercator, če pa rabim kaj več, se pa odpeljem z avtom, ne vem ... (Mateja 32 let, starost otrok 4, 7 let).

Delavski razred in nižji srednji razred imata instrumentalen odnos do telesa, kar se kaže v vseh praksah, ki se nanašajo na telo (diete, lepotičenje, odnos do bolezni, zdravljenje), pišeta Starc in Pušnik (2014, 191). Pri potrošnji oblačil, otroške opreme, kozmetike in pleníc so razredne razlike sicer še vedno vidne, ampak niso tako izrazite. Pri potrošnji oblačil vse naše mame informatorka pazijo, da so oblačila udobna in iz bombaža. Večina nima predsodkov pri posojanju oblačil ali sprejemanju oblačil iz druge roke, če te osebe poznajo. Razlike pa se kažejo v odnosu do znamk. Majda iz višjega razreda izbira prepoznavne znamke višjega srednjega cenovnega razreda (npr. Benetton, Okaidi, S. Oliver) in se jasno distancira od znamk hitre mode (npr. Zara, H&M):

Čutim ga po prstih že, vem, kaj mi je všeč, kaj mi ni všeč. Recimo, ne vem, včasih kašne majčke, une iz Zare, tanke take kar nekaj, pa tudi če piše bombaž gor. Ali pa recimo, ko pridem v Benetton, pa kar čutim uno, a veš, tako da ... To je, najbolj pomembno mi je, da je bombaž. Da je kvaliteta, pa da jima je udobno. Da, ne vem, nimata kakšne trde kavbojke gor, ko spita v vrtcu, naprimer ... (Majda, 35 let, starost otrok 4 in 5 let).

Okus za stvari je vključen v vsako družbeno delovanje, saj delovanje vedno zahteva izražanje okusa, tudi skozi objekte. V potrošni družbi ima materialna kultura osrednjo vlogo pri procesu družbene distinkcije in uprizarjanju razrednih razlik. Stvari, od otroških oblačil, opreme stanovanja, avta, vozička in druge »standardizirane ekspresivne opreme« so tako ključni del vsakega družbenega uprizarjanja razreda (Luthar, 2014, 77).

Intepretacije potrošnih praks med materializmom in idealizmom

Holt (1997, 110) ugotavlja, da sta materializem in idealizem zgolj dve kulturni interpretaciji potrošnih praks ljudi različnih družbenih položajev. Glede na višino kulturnega kapitala se posamezniki pomembno razlikujejo v svojem habitusu oziroma svojem »vedeti kako« interpretirati svoje potrošne prakse. Tiste mamice z višjim kulturnim kapitalom se v svojem pripovedovanju navezujejo na abstraktne ideje in iskanje vrednosti, ki presegajo sam materialni svet in dobrine, tiste z manj

akumuliranega kulturnega kapitala pa izrazito hrepenijo po materialnem. To ne pomeni, da prve ne trošijo prav toliko ali celo več kot druge. Največje razlike v interpretaciji potrošnih praks so se v naši raziskavi pokazale na primeru potrošnje pleníc, kozmetike in otroških igrač ter v razumevanju in interpretaciji materinstva kot koncepta življenjskega stila, s katerim razkazujejo sebe in svoje telo.

Mame z višjim kulturnim kapitalom imajo bolj izdelano idejo, zakaj kupujejo določene izdelke in kaj želijo s specifičnim načinom potrošnje sporočati. Mamica Karmen, ki uporablja pralne plenice, svojo odločitev zanje utemeljuje na način:

Zato, no tukaj pa sem malo bolj, no ja, da se špara, da se pazi na okolje, da se toliko ne potroši, če se da. Da zavržeš manj teh odpadkov, to mi je bilo ful pomembno, no. In sploh pri teh finesah, ko jih je blo uff ... Drugi del je pa to, da imam že sama, ker pač so vložki in to, nimam ravno najboljših, vem, kako koža odreagira, ko ti je vroče in vse, in sem rekla, da je pa otrok ves čas v tistem in mi je bilo s tega vidika tako dobro, da je imela pralne (Karmen, 33 let, starost otroka 4 leta).

Njen življenjski stil je usmerjen v ekološko odgovorno trošenje, njene konkretne izbire (tudi pralne plenice) pa naredijo to distinkcijo vidno. Način njenega razumevanja sveta se utemeljuje v specifičnem razrednem habitusu, ki se značilno razlikuje od habitusa nižjih razredov, saj mame z manj kulturnega kapitala niso niti razmišljale o uporabi pralnih pleníc, pač pa so skladno z okusom nujnosti pri uporabi pleníc gledale predvsem na vidik praktičnosti in uporabnosti. Podoben primer je pri uporabi otroške kozmetike. Izbrane mame z višjimi prihodki in višjo stopnjo izobrazbe in posledično več kulturnega kapitala imajo več izkušenj in znanja ter znajo bolje interpretirati svoje potrošniške izbire, svojo izbiro kozmetike navežejo na svoje življenjske nazore. Utelesen kulturni kapital se pri naših mladih mamicah informatorkah odraža tudi pri potrošnji igrač. Več znanja, zakaj so kupile določeno igračo za svoje otroke, so pokazale mame z višjim kulturnim kapitalom. Izbire vseh mam so bile namreč sicer precej podobne – vse trdijo, da izbirajo »kvalitetne« igrače, didaktične in lesene. Razlike se pokažejo v pojasnjevanju oz. utemeljevanju tovrstnih izbir, tako rekoč v konceptualnih logikah za konkretnimi izbirami. Izbiro igrač mamic z nižjim kulturnim kapitalom razjasnita precej skopo, delno tudi v navezavi na že omenjeni vidik praktičnosti:

Amm ... definitivno da bo Oskar z njo imel kaj početi, da ni to neka brezvezna plastika, ful so mi luštne te lesene igračke, pa nima sam lesenih igrač, ima tudi plastične. Ammm ... pa da so za starost primerne ali pa za malo starejše (Polona, 31 let, starost otroka 1 leto in en na poti).

Aaa ... ja kvaliteta, da bo pač dolgo časa zdržala ... Mislim bila funkcionalna, da se ne polomi, aaa ... mislim, če se le da, je itak leseno, samo je potem tudi dražje, a ne. Ok, to potem kupuješ ob prilikah bolj ... aaa ... (Mateja 32 let, starost otrok 4, 7 let).

Pri razlikovanju ne gre torej toliko za same objekte potrošnje mamc z višjim ali nižjim kulturnim kapitalom, kot za kulturna razumevanja, ki so vpisana v okuse in potrošniške prakse vsake skupine. Z drugimi besedami, izraziti distinkcijo prek utelešenih okusov pomeni poudariti distinktivnost potrošnje same ne glede na vsebino oz. objekt, na katerega se ta nanaša. Mamice z višjim kulturnim kapitalom si tako v opisovanju svojih potrošnih praks prizadevajo znikati konotacije razkazovanja ali luksuza na način, da opredeljujejo svoje izbire v smislu doživljajske ali izobraževalne vrednosti objektov in distanciranja od materialnih potreb. Tako mamica z več akumuliranega kulturnega kapitala prek izbire igrač denimo v odgovoru pokaže svoj način gledanja na svet in večjo kompetenco in poznavanja, zakaj je za otroka določena igrača dobra:

Toliko jih je bilo, da sem večini ljudem rekla, da če kaj nosijo, da naj ne nosijo igrač, ne, sploh na začetku, vsak rojstni dan, kaj naj, pa kupit kaj naj. Potem veliko, saj veš, ne, škatle imamo, da izreže, da lepi, da ... aaa, pribor za šivat, ker je hotela začeti šivati. V bistvu po tej metodi, da tisto, kar otroka takrat zanima, tistim dejavnostim sledim, ne. Če je fina motorika, da rada neki pretika, sem kupila tele črve, potem imam pa tam tisto za precedit špagete in jih not vtika. Mislim, ne rabiš igrače za to, imaš pa igrače, ki te iste fore naučijo, ampak daš 20 eurov. Ima ene par teh plišastih, mislim res, jaz kar kupujem, kupujem lesene, potem, ne vem, recimo, teta pa stric, moje dva, sta prinesla za številke učit, tako, take zadevščine, ker jo zdaj pač to veseli, ne. To se številke učijo na različne načine, s kazanjem prstov ... In veliko, tudi ko je bila majhna, je veliko dejavnosti naredila, ne vem, posoda pa ščipalke, pa je ščipala ščipalke gor. Ker jaz ji tako zdaj krepim prste, da bo lažje pisala potem, da se zamoti. In ona, ko pade v eno dejavnost, tako dihanje, samo pusti pri miru. Tako da lesene, uporabne, da so za več stvari uporabne, jaz kar nakupujem so za rezat, za limat, take fore no. Pa za risat, za ustvarjat. Akri le, čopiče, to. Sigurno zato, ker to je tudi meni blizu. Jaz sem vedno ustvarjala (Karmen, 33 let, starost otroka 4 leta).

Izražanje življenjskega stila prek tega, da informatke stilizirajo potrošnjo, za njih pomeni možnost emancipacije, saj jim stilizacija pomeni resnično izbiro in sestavino identitetnih projektov. Zato pa potrebujejo ustrezno višji kulturni kapital, ki jim omogoča kritično refleksijo svojih izbir in tržne ponudbe, in dovolj materialnih sredstev, da uresničijo svoje izbire. S tem se

razredne neenakosti tako rekoč izkazujejo v privilegijih refleksivne individualizacije. Sodoben diskurz, mediji in miti o materinstvu od sodobne ženske, ki se želi pokazati v vlogi skrbne in kompetentne mame, zahteva veliko količino znanja o potrošnih dobrinah, kot so igrače, otroška oprema, hrana, zdravila itd. To od nje zahteva, da postane aktivna potrošnica, ki lahko zadovolji neštete naloge in zahteve, ki jih nalaga ideal materinstva.

Ne glede na različne izkušnje, pogoje eksistence različnih družbenih razredov in kompetentnost posamezne intervjuvanke imajo miti o materinstvu velik vpliv na vse mame v vzorcu, ne glede na to, kateremu razredu pripadajo. Večini je namreč skrb za svojega otroka zelo pomembna: *»definitivno so mi center sveta, a veš, mojega in nič, nič, nič ni bolj pomembno, niti v enem trenutku, od njih«* (Majda, 35 let, starost otrok 4 in 5 let); ta se izraža tudi v pomislekih glede varstva, saj mit nalaga, da otrok mamo nujno potrebuje: *»zaenkrat še kar ne čutim, se mi zdi, moram ga še jaz imeti«* (Marjeta, 31 let, starost otroka 10 mesecev). Prav tako vse intervjuvanke izkazujejo požrtvovalnost in odrekanje, ki ga pa kot takega ne razumejo; dajanje prednosti skrbi za druge pred lastnim užitkom postane užitek sam po sebi. Odgovora mamc Karmen in Marjete na vprašanje, če je biti mama težko oziroma če sta se morali čemu odpovedati, sta si precej podobna:

Ne, tako naravno mi je bilo, ker jaz sem že v nosečnosti ful uživala, ta del, da ni tistega počivanja, ali pa, ko si utrujen, se uležeš, ali ko ti paše, greš tja, ali ko ti paše, greš na kavo ... Ampak da malo zorganiziraš, no dajmo to tako, pa si privoščim kavo. Ali pa, ko gre Kaja spat ... Hribe pogrešam, tiste dejavnosti, ki smo jih prej, ko so v duetku, prej na prvem mestu. Ampak mi ni kot, uuu, zdaj pa tega nimam, ne prov, ne vem, skupaj tukaj ležimo, pa sonce zahaja, kaj smo mi srečni. Prav tako, take drobne stvari sem začela cenit, am ne vem, bom šla spat čez 2 ure in tam knjigo brala in sonce ti sije, kaj hočeš lepšega, pa na bolniški smo, ne, vau, ne, mislim, res cenim ta teden, vsi skupaj (Karmen, 33 let, starost otroka 4 leta).

Če imaš otroka, če tako čutiš, sploh ni težko. Tudi ko imaš kakšen problem, se trudiš ga rešit, mislim, če je otrok naporen, potem verjetno, s tega vidika, so dnevi, ko se ti zdi, da je ful težko, aaaa ... imaš stisko ... aaaa ... So pa večinoma dnevi, ko si srečen, no, res tako, ko gledaš otroka. Pride pa kak dan, ko ti je težko. Drugače pa ne, fajn je, super je (Marjeta, 31 let, starost otroka 10 mesecev).

Razlike med izbranimi mamami z manj oz. več kulturnega kapitala pa se kljub temu jasno kažejo v načinih, kako se njihova načelna skrb, o kateri vse toliko govorijo, artikulira v konkretnih praksah. Kar med njimi razlikuje so torej različne konceptije tega, kako biti skrbna in ljubeča mati. Razlike se pokažejo tudi v razmišljanju o

materinstvu in vlogi matere nasploh, kjer se ti javni diskurzivni repertoarji prevajajo v najintimnejša zasebna občutenja. Intervjuvanke z višjo izobrazbo same sebe bolj postavljajo pod vprašaj, prevprašujejo načine svoje vzgoje in reflektirajo svoje reakcije, denimo:

Vzgoja, vzgoja me je najbolj presenetila, fizično niti ne. Vsi smo v drugi situaciji. Ampak vzgoja, a veš, ko sem bila ful pametna prej, a veš, ko si pameten, sem bila ful pametna, pa tak jezik sem imela, kako delaj to, kako delaj to, to bom pa jaz tako. Pol pa pride, pa si postavljen pred dejstvo, pa pol vidiš, da ni ravno tako, kot si si predstavljal. Vzgoja mi je tko, ja, ampak veš zakaj, zato ker jaz vse seciram, jaz vse analiziram in potem res pazim. Vsakič tako pri Mii, a veš, ko je bila manjša, jaz sem ful rabila, da sem prišla do faze, da njo obvladam, ker sem ful sebi, kako se reče, slabo vest sem imela, pa tudi sebe sem ... ammm ... kako se reče, da kriviš sebe no, da misliš, da si ti kriv za to, kar otrok narobe, mislim, narobe, ne poslušaj, ni spala, ona je bila res tako težek otrok, a veš, mislim tako kot dojenček, pa tko, res. Včasih se mi je zdelo, a jst nič ne vzgajam njo, a veš, ker je tak karakter. Niko je bil miren, z njim je pa veliko lažje. Tko da ..., ampak zdaj se mi zdi, da sem tudi dostikrat sem jaz imela občutek krivde, ko sta bila majhna, če sem karkoli naredila za sebe v času, ko bi bila lahko z njima. In je moja mama meni vedno govorila, saj si res bila v krizi, tako, zakaj ti, ti si vedno napeta, sploh nisi sproščena, nisi sproščena. Na porodniški sem, doma sem, sem z otroki, kaj ne bi bila sproščena. Ne, ne, ne, jaz se bojim biti sproščena, in to je to, kar meni ni, potem se pa jebeš, pa kaj me kritiziraš, pa ti pojma nimaš, pa bla bla bla bla. Ampak tisto eno, a veš ne, vem, eno slabo vest zaradi vsega, kar bi narobe naredila, a veš, tako, kot, da en perfekcionizem od sebe zahtevaš, preveč je tega no. Potem pa nekako sem dojela, da glej, tudi če neki zase narediš, v bistvu ni nič narobe s tem, ne živiš samo za otroke, a veš, saj jih imaš neizmerno rad, pa so ti najbolj pomembni, ampak hkrati tudi skrbiš zase, pa za partnerja, pa za odnos, a veš, tako nekako. To mi je ful tako, na začetku, dokler nisem poštekal (Majda, 35 let, starost otrok 4 in 5 let).

Tovrstna refleksivnost mamice Majde torej primarno zadeva kompetence ali kulturni kapital, ki pogojuje možnosti refleksivne individualizacije. Refleksivni projekti sebstva so namreč vselej razredne formacije, odvisni od posedovanja kapitalov.

Lokalni proti svetovljanskemu etosu mamic

Družine, ki posedujejo več kulturnega kapitala, imajo širši spekter razumevanja svojega socialnega sveta. Lutharjeva (2014, 97) pravi, da sta tolerantnost in liberalnost sestavna dela kulturnega kapitala ter presti-

žni simbol višjega srednjega razreda. Temu pritrjuje tudi naša študija v delu, kjer se z mamicami pogovarjamo, s kom se družijo v prostem času oz. na kakšen način preživljajo svoj prosti čas. Mamica Polona o praksah druženja njihove družine pove:

Ne, zaenkrat mi je samo pomembno, da se lepo vključuje, da pač ni nasilen, da lepo sprejema otroke, pa tko ... Ja, itak mi je pa tudi fajn, da se s starši od tistih otrok razumemo, da so normalni, da se da z njimi pogovarjat. In potem, avtomatično in podzavestno, mi je boljše tudi, da se Oskar s tistim otrokom, s katerim se jaz s staršem razumem, z njim bolj igra (Polona, 31 let, starost otroka 1 leto in en na poti).

Izkazuje se, da so tako mamice informatorkе srednjega kot nižjega razreda bolj pozorne na to, s kom se njihovi otroci družijo, ali doma ali na igrišču. Četudi so v svojih odgovorih navidezno liberalne in korektne (otroci se lahko deklarirano igrajo s komerkoli), so več kot očitno zadržane predvsem pri druženju s priseljenci iz nekdanjih jugoslovanskih držav in Romi. Ko pa postanejo vprašanja bolj specifična in vrednote ter stališča postavijo v konkretne družbene kontekste, so njihovi odgovori veliko manj liberalni. Mamica Ula, z manj akumuliranega kulturnega kapitala, bi denimo rajši videla, da za sosede ne bi imela romskega naselja, medtem ko Polona (srednji razred) pravi, da se konkretno s »čefurji« zaradi slabe izkušnje ne želi družiti. Tudi mamica Karmen, ki spada v višji družbeni razred, na vprašanje, če je pozorna na to, s kom se njena hči igra, odgovori, da ne, da sploh ne bi pomislila, na kaj takega, vendar že z naslednjim odgovorom svojo liberalnost postavi pod vprašaj:

V Afriki je svoj center naredila, ja, njej fant je črnc, ne, tako da ... Mislim, ta koncept nam je že od zmeraj blizu ... Ker, ne vem, naši družinski prijatelji so bili ... On je bil črnc in to je nekaj s čimer odraščam, in ja, smo drugačni, ampak ... Je pa res, da ... Ta del, no to pa morm rečt, da to pa Romi, ki so pri nas zelo blizu, problematični, njih pa gledamo drugače. Mislim res, tu pa tako pogledam, ne ... So tukaj, ko pobirajo smeti, vidim, aha, pismo lej, se pa najdem, da sem manj strpna do njih, ampak, saj ne bi nič šla rečt, ampak sama pri sebi si mislim oooo ne, ampak lej ... (Karmen, 33 let, starost otroka 4 leta).

Parkin (1973, 93–95) poudarja, da je verjetno, da bodo študije stališč, ki temeljijo na vprašanjih, ki so zastavljena na splošen in ne situacijski način, ugotovile razredni konsenz o vrednotah, ker bo na tej splošni ravni dominantni sistem vrednot respondentom ponudil moralni referenčni okvir, prav nasprotno pa bodo študije, ki opredeljujejo posebne družbene kontekste prepričanja in delovanja ali ki se znašajo na dejanske vedenjske indice, verjetno našle več dokazov za razredno diferen-

ciiran sistem vrednot. Nepristna ali navidezna liberalnost se kaže v tem, da se mame informatorke liberalno izrekajo le ob določenih, nadvse očitnih temah, kjer je ta liberalni odgovor dokaj enostaven in abstrakten (npr. pri načelnih pravicah istospolnih ali pri pomembnosti, da se otroci z vsemi dobro razumejo). Psevdo liberalnost pa lahko ujamemo na konkretnih izjavah, ki te vrednote in stališča postavljajo v posebne družbene kontekste (v primeru čefurjev pri Poloni ali Romov pri Karmen). Liberalnost jim uspe uprizoriti v situacijah, ki zahtevajo abstraktne evalvacije, pri konkretnih družbenih situacijah pa jim to spodleti (glej tudi Trdina in Vezovnik, 2014, 44).

Pa vendar je očitno, da si mame informatorke z več kulturnega kapitala prej vzamejo čas zase in partnerja, svoje prakse in okuse pa ne vežejo samo na domače okolje ali dom, pač pa jih bolj aktivno usmerjajo v formalno javno kulturo in svet: »*ko Luka gre na pot, grem jaz z njim, pol je pa to takoj 3 dni recimo, da greva nekam, recimo v Pariz sva šla, Istanbul, Dubaj, pa tako, a veš, da potujeva skupi. Brez otrok*«, opisuje Majda (35 let, starost otrok 4 in 5 let). Ne glede na to se zdi, da je kozmopolitizem s svojo izrazito odprto in liberalno držo v strategijah razmejevanja mladih mamic z višjim kulturnim kapitalom relativno marginaliziran, kar bi lahko pojasnili tudi s tem, da so v egalitarni družbi (kar je vsaj po statističnih kazalcih tudi slovenska) kulturne distinkcije v diskurzivnem izključevanju nasploh precej neizrazite in šibke, tudi zaradi pomembnosti antiintelektualizma in antielitističnega diskurza ter sicerjšnje prevlade moralnih mej (ki se napajajo iz egalitarnih sentimentov) nad kulturnimi (glej Jarness, 2017). Medtem pa za proučevane mame z nižjim kulturnim kapitalom dom v precejšnji meri postane središče družabnega življenja in pristočasnih aktivnosti. Na dožemanje in preživljanje prostega časa proučevanih mamic ima velik vpliv materinski mit, ki skrbi za to, da imajo mame veliko slabe vesti, kadar si vzamejo čas samo zase ali za svojega partnerja. Mamice z najmlajšimi otroci si tako prostega časa sploh ne vzamejo, veliko bolj jim je pomembno, da prosti čas preživijo skupaj kot družina:

Ja, to. Zdi se mi da, itak. Sam skos dela, in takrat ko ne dela, se mi zdi fajn, da je tudi on z nama ... To je prioriteta, ja. Saj se grozno sliši, sam ... Je fajn, da smo vsi trije skupaj (Polona, 31 let, starost otroka 1 leto in en na poti).

V osnovi gre torej za specifične kulture različnih družbenih razredov, kot se odražajo v aspiracijah posameznikov in njihovem odnosu do sveta. Mame srednjega in nižjega razreda v naši študiji torej povečini svoj prosti čas preživljajo s sorodniki, sosedi, obiskujejo naravo ali hodijo na rekreacijo. Kot pravi Lutharjeva (2014, 96), je pasivnost vezana z lokalnim, ki se kaže skozi način vsakdanjega življenja. Preživljanje prostega časa na lokalnem nivoju in v okviru sorodstva, lokalne

skupnosti in sosedstva je razredno specifično za tiste, ki posedujejo manj kulturnega kapitala. Za tiste z nižjim kulturnim kapitalom je vrednost prostega časa inherentna izkušnji sami in njeni rabi v družabne namene, medtem ko je za tiste z višjim kulturnim kapitalom prosti čas cenjen kot vir, ki omogoča individualno izražanje in osebne dosežke. To distinkcijo, ki jo pogojuje kulturni kapital, prepozna tudi Holt (1998, 17–18), ko opisuje prosti čas kot samouresničitev nasproti prostemu času kot avtotelični družabnosti.

SKLEP: O RAZREDNIH MORALAH MLADIH MAMIC

Glavni cilj prispevka je bil raziskati razmerja med razrednimi (dis)pozicijami in življenjskimi stili pri materah informatorkah z mlajšimi otroki. Zanimale so nas kulturne dimenzije razrednega razlikovanja in razlike v načinu potrošnje glede na pridobljeni kulturni kapital mamic. Študija je potrdila, da materialni objekti ne signalizirajo več zelo jasnega kulturnega kapitala, ki je bil vložen v njihovo potrošnjo, vendar to ne pomeni, da kulturni kapital nima več klasifikacijske moči. Zaradi večje dostopnosti objektov v potrošni kulturi sami objekti danes niso vedno ustrezne reprezentacije stratificiranih potrošnih praks, temveč se razlikovanje bolj uprizarja prek praks uporabe, ne pa glede na objekte same (glej Luthar, 2014, 95). Tako mamice informatorke z več akumuliranega kulturnega kapitala uporabljajo iste stvari kot tiste z manj kapitala, a na način, ki je nedostopen tistim z nižjim kulturnim kapitalom (na primer način priprave hrane in prehranjevanja). Pokaže se, da sta materializem na eni strani in idealizem na drugi strani zgolj dve kulturni interpretaciji potrošnih praks ljudi različnih družbenih položajev. Tako mama z več kulturnega kapitala točno opiše in razloži, zakaj denimo kupuje lesene igrače, medtem ko tiste mame z manj akumuliranega kulturnega kapitala ne znajo utemeljiti svojih izbir, četudi so te identične izbiram mamicam z več kulturnega kapitala (kot rečeno lesene igrače ali specifična otroška kozmetika).

Materialna oziroma formalna estetika se izraža prek okusa nujnosti. Mame informatorke z manj pridobljenega kulturnega kapitala pri stvareh, ki so pomembne v vsakodnevni življenjski rutini (pohišstvo, hrana, oblačila, igrače in otroška oprema), vodi načelo praktičnosti in funkcionalnosti. Za mame informatorke z več akumuliranega kulturnega kapitala pa je to le osnovni kriterij za izbiro. V raziskavi so največje razlike med mamami vidne pri potrošnji hrane in načinu prehranjevanja. Pokaže se, da mamice informatorke iz višjih razredov posamezno obliko kapitala zamenjajo za »kapital zdravja«. Posedujejo več virov, s katerimi razpolagajo na področju zdravja, več vlagajo v svoje telo in telesa svojih otrok, prevzemajo več individualne odgovornosti za svoje zdravje in zdravje svojih otrok ter partnerja. Razlika med materialno in formalno estetiko je vidna v tem, da mame informatorke z več

kulturnega kapitala namenjajo več pozornosti skrbi za telo in prehranskemu režimu svoje družine, medtem ko mame informatorke manj kulturnega kapitala vodi predvsem vidik praktičnosti.

Prosti čas mamic z majhnimi otroki, kot se pokaže v naši raziskavi, je pod velikim vplivom materinskega mita, saj si mame vzamejo zelo malo časa (ali pa sploh ne) samo zase. Mame informatorke srednjega in nižjega razreda preživljajo svoj prosti čas predvsem na lokalnem nivoju (druženje s sorodniki, v lokalni skupnosti, s sosedi), medtem ko mame informatorke z več pridobljenega kulturnega kapitala svoj prosti čas preživljajo bolj urbano in svetovljansko (velikokrat vezan tudi na kariero in profesionalne organizacije, ki jim pripadajo) ter v svojih praksah niso vezane zgolj na ožje lokalno okolje. V raziskavi se pokaže, da je prevladujoča značilnost nižjega in srednjega razreda kulturna pasivnost, ki se ne kaže samo v kulturni potrošnji, temveč kot sestavni del praks vsakdanjega življenja.

Tudi potrošnja v času zgodnjega materinstva potrjuje tezo o omnivornosti/univornosti. Matere iz naše raziskave z več akumuliranega kulturnega kapitala in višjim statusom konzumirajo raznovrstno kulturo ter črpajo tako iz popularne kot visoke kulture in imajo širok razpon preferenc in potrošnje, ki se nanaša na nego in vzgojo otroka (omnivorne mame). Na drugi strani so univorne mame z manj kulturnega kapitala bolj enovrstne v svoji potrošnji in imajo omejene preference. Omnivornost v času zgodnjega materinstva pomeni širok razpon znanja o igračah, prehrani otroka, interesnih dejavnostih, primernih za otroke, otroški opremi, izobraževanju, kozmetiki itd. Mamice z višjim statusom tako svoj prestiž črpajo iz participacije, razumevanja in poznavanja velike vrste kulturnih praks, vezanih na otroka.

Na primerih identificiranih potrošnih praks in dimenzij okusa proučevanih mamic smo tako pokazale, kako se v času zgodnjega materinstva družbeno razlikovanje vrši skozi vsakdanje delovanje na ravni potrošnje kot specifične oblike kulture. Matere z majhnimi otroki, ki glede na višino kulturnega in ekonomskega kapitala pripadajo različnim družbenim razredom, imajo različne vzorce družbenega okusa in kulturne potrošnje, kar se kaže v njihovih različnih življenjskih stilih. Mamice s svojimi različnimi preferencami glede ekološke hrane, načina sladkanja, tipa igrač, uporabe pralnih plen, kupovanja znamk, preživljanja prostega časa (in logiki, ki te izbire utemeljujejo) prispevajo h konstituciji razrednih razlik. Glede na majhno število intervjuvank in siceršnje značilnosti vzorca so naši sklepi seveda zgolj pogojni. Kljub temu jasno kažejo na to, da če želimo razumeti kompleksnost razredne reprodukcije in razrednega prestiža danes, se moramo ukvarjati predvsem z načini relacijskega pozicioniranja in oblikami diferenciacije, kot se vršijo v vsakdanjih interakcijah. Vzorci součinkovanja kulturnega kapitala in praks, kot jih prepoznavamo v analizi (delitve materialna proti formalni estetiki, materializem proti idealizmu, lokalno proti svetovljanskemu), se zdijo sicer običajni in najbrž podobno velja v splošni populaciji, v našem primeru gre zgolj za prenos in operiranje istih generativnih principov oz. razlik v interpretativnih logikah v samih praksah materinjenja, s čimer izpostavljamo signifikantnost materinstva kot prominentnega polja za konstrukcijo in vzdrževanje razrednih delitev. V obdobju zgodnjega materinstva se tako razred skozi razredno specifične prakse in okuse reproducira na mikronivoju vsakdanjega delovanja in skozi vsakdanje izbire, družbena hierarhija pa se s tem nenehno potrjuje in vzdržuje.

MATERNITY AND MATERIALITY

Andreja TRDINA

University of Maribor, Faculty of Tourism, Cesta prvih borcev 36, 8250 Brežice, Slovenia
e-mail: andreja.trdina@um.si

Ana PODLOGAR KUNSTELJ

Zalaznikova 20, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: ana.podlogar@gmail.com

Maruša PUŠNIK

University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: marusa.pusnik@fdv.uni-lj.si

SUMMARY

The article investigates maternal practices as class practices and the role of consumption during motherhood and addresses the practices and tastes of mothers in the context of the construction and reproduction of class differences in society. We define class as an interaction achievement and we assume that maternal practices are nowadays together with other practices of everyday life closely intertwined in the creation of distinctions and, thus, in social differentiation. The article is based on in-depth interviews with mothers on various social positions and with different amount of acquired cultural capital in order to sketch differences in class practices of motherhood and to illustrate how through everyday concerns, choices and practices that specifically relate to maternity, symbolic differentiation is produced. In an empirical study, with a comparison between material and formal aesthetics, the demonstration of materialism and idealism, and the local and cosmopolitan taste, we illustrate how differences in cultural capital of informants/mothers structure their patterns of tastes. In general, we find out that mothers with young children belonging to different social classes, have different patterns of social taste and cultural consumption, what is reflected also in their different lifestyles. With concrete examples we highlight how, in the time of early motherhood, class differences are reproduced in everyday life and, above all, through everyday consumer choices, and we recognize the significance of maternity practices as an important field for the construction and maintenance of class divisions.

Keywords: consumption, taste, class, motherhood, discourses of motherhood, everyday life

VIRI IN LITERATURA

Allen, K. & J. Osgood (2009): Young women negotiating maternal subjectivities: the significance of social class. *Studies in the Maternal*, 1, 2, 1–17.

Allen, K., Mendick, H., Harvey, L. & A. Ahmad (2015): Welfare Queens, Thrifty Housewives, and Do-It-All Mums. *Feminist Media Studies*, 15, 6, 907–925.

Bennett, T., Michael, E. & J. Frow (2012): Teoretiziranje kulture. V: Luthar, B. & D. Jontes (ur.): *Mediji in občinstva*, Ljubljana, Založba FDV, 265–286.

Bourdieu, P. (1984): *Distinction: A social Critique of the Judgement of taste*. London in New York, Routledge.

- Clarke, A. (2004):** Maternity and materiality: becoming a mother in consumer culture. V: Taylor, J. S., Layne, L. L. & D. F. Wozniak (ur.): *Consuming motherhood*. New Brunswick, Rutgers University Press, 54–71.
- Collins, R. (1992):** Women and the Production of Status Culture. V: Lamont, M. & M. Fournier (ur.): *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*. Chicago, The University of Chicago Press, 213–231.
- Dedeoglu, A. Ö. (2006):** Discourses of Motherhood and Consumption Practices of Turkish Mothers. V: Stevens, L. & J. Borgerson (ur.): *GCB – Gender and Consumer Behavior* (8), Edinburgh, Association for Consumer Research, 296–310. http://acrwebsite.org/volumes/gmcb_v08/CP%20paper%2024%20Ayla%20%C3%96zhan%20Dedeoglu.pdf (16. 5. 2015).
- Goodwin, S. & K. Huppertz (2010):** Mothers Making Class Distinctions: The Aesthetics of Maternity. V: Goodwin, S. & K. Huppertz (ur.): *The Good Mother: Contemporary Motherhoods in Australia*. Sydney, University Press, 69–88.
- Holt, D. B. (1997):** Distinction in America? Recovering Bourdieu's theory of tastes from its critics. *Poetics*, 25, 1, 93–120.
- Holt, D. B. (1998):** Does Cultural Capital Structure American Consumption? *The Journal of Consumer Research*, 25, 1, 1–25.
- Jarness, V. (2017):** Cultural vs Economic Capital: Symbolic Boundaries Within the Middle Class. *Sociology*, 5, 2, 357–373.
- Jogan, M. (2001):** Seksizem v vsakdanjem življenju. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Kamin, T. & B. Tivadar (2003):** Laično upravljanje s telesom v imenu zdravja: iskanje ravnotežja s prehranjevanjem. *Teorija in praksa*, 40, 5, 889–906.
- Kamin, T. & B. Tivadar (2014):** Telo, zdravje in razredno razlikovanje. V: Luthar, B. (ur.): *Kultura in Razred*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 149–178.
- Kristan, Z. (2005):** Materinski mit: Kultura, psihoanaliza, spolna razlika. Ljubljana, Delta.
- Kurdija, S. (2000):** Družbene identitete in pomen potrošnje. Ljubljana, FDV.
- Lareau, A. (2002):** Invisible Inequality: Social Class and Childrearing in Black and White Families. *American Sociological Review*, 67, 747–776.
- Little, J. (2013):** The Rise of the 'Yummy Mummy': Popular Conservatism and the Neoliberal Maternal in Contemporary British Culture. *Communication, Culture & Critique*, 6, 2, 227–243.
- Luthar, B. & S. Kurdija (2011):** Razred in kulturne distinkcije. *Teorija in praksa*, 48, 4, 982–1003.
- Luthar, B. (1998):** Ne tako visoka kultura: prepovedani užitki nakupovanja. *Časopis za kritiko znanosti*, 26, 189, 117–130.
- Luthar, B. (2002):** Homo ludens – Homo šoper: uvod v potrošno kulturo. V: Debeljak, A., Stanković, P., Tomc, G. & M. Velikonja (ur.): *Cooltura*. Ljubljana, Študentska založba, 245–263.
- Luthar, B. (2014):** Kultura kot premoženje: kulturni arhetipi v Sloveniji. V: Luthar, B. (ur.): *Kultura in razred*. Ljubljana, FDV, 67–102.
- Macdonald, M. (1995):** Representing Woman. Myths of Femininity in the Popular Media. London [etc.], E. Arnold.
- McRobbie, A. (2013):** Feminism, the Family and the New 'Mediated' Maternalism. *New Formations*, 80, 1, 119–137.
- Mojškerc, N. (2007):** Reprezentacije materinstva v ženskih revijah. *Socialna pedagogika*, 11, 3, 631–382.
- Oakley, A. (2000):** Gospodinja. Ljubljana, Založba / *cf.
- Parkin, F. (1973):** Class Inequality and Political Order: Social Stratification in Capitalist and Communist Societies. Frogmore, Granada Publishing Limited.
- Perrier, M. (2012):** Middle-class Mothers' Moralities and 'Concerted Cultivation': Class Others, Ambivalence and Excess. *Sociology*, 47, 4, 655–670.
- Pušnik, M., Bulc, G., Pinter, A., Rogelj, D., Krmelj, A. & D. Ivanuša (2000):** Ukoreninjenost političark v mitih o ženskah. *Časopis za kritiko znanosti*, 28, 200–201, 391–407.
- Skeggs, B. (2004):** Exchange, value and affect: Bourdieu and 'the self'. *The Sociological Review*, 52, 2, 75–95.
- Škerlep, A. (1998):** Razred in okus – Bourdieujev pojem habitusa. *Časopis za kritiko znanosti*, 26, 189, 31–46.
- Starc, G. & M. Pušnik (2014):** Razredna stratifikacija in športne prakse. V: Luthar, B. (ur.): *Kultura in Razred*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 179–200.
- Toš, N. & B. Malnar (2002):** Družbeni vidiki zdravja: Sociološka raziskovanja odnosov do zdravja in zdravstva. Ljubljana, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Trdina, A. & A. Vezovnik (2014):** Moralne meje: razred in strukturiranje polja vrednot in političnih stališč. V: Luthar, B. (ur.): *Kultura in razred*. Ljubljana, FDV, 31–66.
- Tyler, I. & B. Bennett (2010):** 'Celebrity chav': Fame, femininity and social class. *European Journal of Cultural Studies*, 13, 375–393.
- Vincent, C. & S. J. Ball (2007):** 'Making Up' the Middle-Class Child: Families, Activities and Class Dispositions. *Sociology*, 41, 6, 1061–1077.
- Williams, C. (2006):** Inside Toyland. Berkeley, University of California Press.